

BRAHMS EST

születésének 175.évfordulója alkalmából

Johannes Brahms (1833. május 7 - 1897. április 3.) a romantika korának egyik legnagyobb zeneszerzője, akinek munkássága hatással volt a zene egész további fejlődésére.

Zeneszerzői arcképének legjellemzőbb vonása, hogy tisztelettel, sőt alázattal viseltetett az őt megelőző korok nagyjai iránt és az ő örökségüket saját zenéjébe is beépítette, ezért kortársai közül sokan konzervatívnak tartották — pedig a személyiség gáttalan szabadságát hirdető romantikusok között ez a klasszikus mértéktartás éppenséggel hitelesebbé teszi Brahms érzelmvilágát és zeneszerzői kifejező eszközeit, amelyek nagyon is romantikusak.

Brahms zárt, befelé forduló személyiség volt, gazdag, mély, esetenként szenvedélyes hőfokú érzelmekkel, melyeket azonban kifelé sohasem mutatott. Szinte minden művét valamiféle ködfátyol borítja be, mint szülővárosát, Hamburgot a közeli tenger párája.

Gyermekkorát zenei környezetben, egyszersmind azonban nyomasztó anyagi gondok közepette töltötte el. Tehetségét korán felfedezték, csodagyermekként tartották számon, mégis, miközben virtuóz zongorista volt és zeneszerzést is tanult, matrózkocsmákban zongorázott, hogy fenntarthassa magát.

Húsz éves korában következett be a döntő fordulat életében: a világhírű magyar hegedűművész, Reményi Ede zongorakísérője lett, majd kapcsolatba került a kor másik nagy hegedűművészeivel, Joachim Józseffel is. Ő mutatta be Brahmsot Lisztnek és Schumannnak. Utóbbival való kapcsolata igen hamar őszinte barátsággá vált, Schumannnak mutatta meg Brahms első szerzeményeit, Schumann írta róla az első lelkesült méltatást a *Neue Zeitschrift für Musik* című zenei szaklapban. Nem csoda hát, hogy Brahmsot lelke legmélyéig megrendítette Schumann 1854-ben bekövetkezett tragikus halála — ez az esemény már műveiben is tükröződik. Egész életén végighúzódik a mély és hűséges barátság Schumann felesége, Clara Wieck iránt, akibe titokban és be nem vallottan szerelmes is volt (erről is művei vallanak).

1857-ben Detmoldba költözött, zongoratanár és kóruskarnagy volt, majd eljutott végérvényes lakóhelyére, ahol 1862-től kezdve harmincöt évig élt: Bécsbe, ahol sok sikerben és elismerésben volt része.

Remekműveket írt zongorára, csodálatosak kamarazeneművei, nagyszerű dalokat és kórusműveket komponált, igazi kifejezőeszköze azonban mégis a zenekar volt. Hatalmas becsvágygal és még nagyobb felelősségtudattal nyúlt ehhez a varázslatos eszközhöz; zenekari művei révén lett igazán népszerű és e művek jelentik életműve igazi csúcsait.

TRAGIKUS NYITÁNY, op. 81

Brahms életművében gyakoriak a párosával készült, hasonló műfajú alkotások. Ez a nyitány is egyidőben készült a pajkosan jókedvű Akadémiai ünnepi nyitánnyal, amelyet a boroszlói egyetem számára írt, köszönetképpen díszdoktorrá avatásáért. A hangversenyen, amelyen ő maga vezényelt, előadták az alig egy hónappal korábban, 1880 decemberében Bécsben bemutatott Tragikus nyitányt is. A két darabról Brahms maga mondta: az egyik nevet, a másik sír. Mindazonáltal a Tragikus nyitány — címe ellenére — nem a gyász hangulatát fejezi ki, inkább komoran tépelődő, filozofikus.

A nyitány nem valamilyen meghatározott, szomorú játékhoz készült (bár Brahms egyik életrajzírója szerint nem kizárt, hogy ezidőszerint Goethe Faust-jához komponálandó kísérőzene gondolata foglalkoztatta), hanem egyszerűen egy hangulatot, egy életérzést fejez ki vele.

Élesen felcsattanó két akkord után, az üstdob tompa morájának kíséretében szólal meg a keserű hangulatú, panaszosan felkiáltó moll-hármashangzatra épülő főtéma a vonósokon. A második téma ezt a gondolatot fejleszti tovább, a harmadik békésebb, vigasztaló, de ez a téma hamarosan drámaian küzdelmessé válik.

A kidolgozási részben világosabb és sötétebb tónusok váltakoznak, fény és árnyék harcol egymással. Különösen szép az a rész, amelyben fafúvósok mutatják be a főtéma zárómotívumából fejlesztett új anyagot, majd ezt fugato-szerűen fejleszti tovább a zeneszerző.

A nyitány formai felépítése tökéletesen megfelel a szonátaforma előírásainak: lehetne akár egy szimfónia első tétele is.

HEGEDŰVERSENY, D-dúr, op. 77

I. Allegro non troppo II. Adagio III. Allegro giocoso ma non troppo vivace

A Hegedűversennyel kapcsolatban is ugyanazt a két nevet kell megemlítenünk, amelyek Brahms egész zeneszerzői pályáján meghatározó fontossággal, újra meg újra előfordulnak: Beethovenét és Joachim Józsefét. Beethoven az eszménykép, a mérce, akinek egyetlen hegedűversenye lezárja a korábbi zeneszerzők hegedűversenyeinek sorát és új fejezetet nyit, utat mutatva későbbi generációk szerzőinek. Joachimnak köszönhető a Hegedűverseny létrejötte, komponálás közben vele értekezett Brahms hegedű-technikai kérdésekről és hallgatott tanácsaira. Ő játszotta a darab ősbemutatóját 1879. január 1-jén, Lipcsében, a Gewandhaus-zenekart a zeneszerző vezényelte. A művet hamarosan bemutatták Pesten is — előbb, mint Bécsben.

A Hegedűverseny 1878 nyarán, a Wörthi tó partján készült, ugyanott, ahol egy évvel korábban a II. szimfónia. Szembetűnő a párhuzam: a szimfónia hangneme is D-dúr, mindkét műre a békés, derűs, örömteli, a természet közelségétől ihletett hangulatvilág jellemző.

A Hegedűverseny első tétele puritán módon, unisono (egy szólamban) kezdődik, a mély vonósok, fagott és kürtök fátyolos, borongós hangszínével bemutatott, szűkszavúan egyszerű témával, amely azonban igen hamar erőre kap és néhány ütem múlva határozott, férfiasan erőteljes motívummal folytatódik. A melléktéma, melyet oboa, fuvola valamint hegedűk mutatnak be, érzelmes és szeretetteljes, de ennek kifejező ereje is változik, a gyengédtől a szelíden szenvedélyesig. Azért fontos hangsúlyozni a témákon belüli energiák változását, mert ezek az érzelmi fokozások a továbbiakban az egész tételt meghatározzák: a hallgató valósággal sodródik a zenében kifejezett érzelmek hullámválásával.

Beethovenhez hasonlóan, igen jelentős zenekari bevezetés után lép be a szólóhegedű. Mint ott, mélyből kiinduló, hármashangzat-felbontásos „íme, itt vagyok” gesztussal mutatkozik be és csak azután szólaltatja meg, csodálatosan énekelve a főtémát. Beethoven-i léptékű a tétel hatalmas mérete, a szóló-tutti (teljes zenekar) részek hagyományos váltakozása, a szonátaforma szerkesztési elveinek megvalósítása. A tétel súlyával arányosan jelentős a visszatérés előtti nagy kadencia is.

A második tétel a bemutatón többek erős ellenérzését váltotta ki, elsősorban azzal, hogy a zeneszerző megosztja a szólóhangszer „dicsőségét” és a tétel lélegzetelállítón szép, hosszan kibomló alaptémáját az oboával játszatja el. A később belépő szóló-hegedű a téma kivirágzó, díszített, továbbfejlesztett változatát adja elő, majd élénkebb középház után az oboás főtémának a szólóhegedű gyöngysoraival körülfont visszatérése zárja le a költői, átszellemült, ahogy Tóth Dénes mondja: „meleg szívvel írt” tételt.

A harmadik tétel gyors, jókedvű rondó. Főtémáját, amely dacosan ritmikus és többek véleménye szerint magyaros karakterű, előbb a szólóhegedű, majd harsány jókedvvel a teljes zenekar mutatja be. A rondó közjátékai közül az első a Brahms-ra olyannyira jellemző, sorozatos nyújtott (ún. pontozott) ritmusokra épül — ez a témátípus mindig határozott, férfias. A második kedvesen játékos és benne az eddigi páros ütem hármásra, ländler-szerűre változik. Ezekből az anyagokból épül fel a tökéletesen arányos formaszervezetű tétel, melynek végén a szólóhegedű még egy kisebb kadenciában is előléphet. Ezután az eddiginél gyorsabb, játékos indulózene következik, majd kedvesen tréfás ötlettel a zene „elfárad” és majdnem megáll, hogy aztán utoljára összegyűjtve erejét, kirobbanó vidámsággal érjen véget.

Bemutatásakor a Hegedűverseny nem aratott sikert. A kritikusok

írták róla, hogy nem a hegedű számára, hanem a „hegedű ellenére” komponált mű, kifogásolták a zenekari szövet vastagságát, a zenekar szerepének túlsúlyát, a lassú tétel nagy oboa-szólóját. A szóló-hegedűs számára valóban rendkívüli feladatot jelent ez a mű, igen magas fokú hangszeres tudást és muzikalitást igényel. Itt a szólóhangszer valóban „violino principale”, uralkodó hegedű, de nem önkényuralkodó: mindvégig szeretetteljes harmóniában él népével, a zenekarral. A Hegedűverseny a dallamok, ritmusok, harmóniák, formák és az érzelmi kifejezés bámulatosan tökéletes egységében fogant, utólérhetetlen remekmű élményét ajándékozta a hallgatónak.

III. SZIMFÓNIA, F-dúr, op. 90

I. Allegro con brio II. Andante III. Poco Allegretto IV. Allegro

Brahms négy szimfóniája közül ezt játsszák a legritkábban, valószínűleg nem végezne az élen a népszerűségi közvélemény-kutatásban sem. Pedig semmivel nem kevésbé értékes társainál és kitűnően beleillik a négy szimfónia óriás-egységébe. Mi az oka e jelenségnek? Elsősorban talán az, hogy előadása — összefogott, ívet leíró, a szerző szándékát a lehető legnagyobb mértékben megközelítő interpretációja — rendkívüli nehézségeket támaszt zenekar és karmester számára egyaránt. Erőfeszítést kíván a hallgatótól is: nem adja magát olcsón. Nincs benne győzelmes diadal-zene, nincs tiszta örömet sugárzó scherzo, vagy tánc-tétel, van viszont az egész művön végigvonuló, a négy tételt egybekapcsoló gondolati egység és azt megtestesítő zenei vezérmotívum — de ahhoz, hogy mindez eljusson hozzánk, hallgatókhoz, mindvégig feszülten figyelni kell, nem andalodhatunk el a zene hullámain ringatózva.

A zeneszerző ötven éves korában írta a III. szimfóniát, hatalmas művek egész sorával a háta mögött. A három évvel korábbi II. szimfónia kiegészítő ellentétpárja ez a mű: annak alaphangulata a pasztorális derű, emezé a férfias határozottság. Hans von Bülow, a híres karmester (Liszt Ferenc veje)— a mű hősi jellegét tekintve — Beethoven Eroica-jához hasonlította. Az első tétel három súlyos, kitarított akkorddal kezdődik (emlékezzünk az Eroica nyitó-akkordjaira!), amely felhívójel vagy függöny-motívum gyanánt indítja el a cselekményt, de mint vezérmotívum, később is többször visszatér. A harmadik ütemben megszólaló főtéma hatalmas erővel zuhan alá, mintha az ég szakadt volna meg, hangneme dúr és moll között ingadozik, ezzel is hozzájárulva az egész szimfóniát körülengő borongós légkörhöz. A klarinéton megszólaló lágy, lírai melléktéma mintha a dráma egy másik szereplője lenne, továbbfejlesztve azonban útjai találkoznak a főtéma ritmikus motívumaival.

A második tétel egyszerű, mondhatni népies dal, gyengéden ringatva folyik tova. Középrészében a fúvósok korál-szerű harmóniai ünnepi-áhitatos hangulatot árasztanak, majd visszatér a dal-téma. Az idillikus zenéről Brahms a következőt írta Clara Schumann-nak: „...*Itt meglesem a kis erdei kápolnában imádkozókat, a patak folyását, a bogarak és szúnyogok játékát — olyan szenvedélyes susogás van körülöttem, hogy úgy érzem, a természet valamennyi gyönyörűsége behálózott...*”

A harmadik tétel Brahms egyik legkülönösebb zenéje. Jelzése — Poco allegretto — mérsékeltén gyors tempóra utal, triós formája és a szimfóniában elfoglalt helye alapján azt mondhatnánk, műfaja scherzo. Csakhogy ez a tétel csöppet sem gyors és nem is vidám. „*Egyike azoknak a mosolytalan scherzóknek, amelyeknek a tréfához már semmi közük.*” — írja róla találóan Pándi Marianne, majd így folytatja: „*Táncos jellege inkább különös természeti lények játékára utal, mint emberek mulatságára.*” Tóth Dénes szerint „*mintha előkészület lenne ez a tétel a Finálé nagy harcaihoz: a próbatétel előtt szorongó hangulat válik úrrá a hős lelkén.*”

E két, nagyon különböző gondolat is mutatja a zene talányos voltát, melyet a kissé bonyolult elképzelések helyett tekinthetünk egyszerűen lírai vallomásnak: egy, érzelmeit nehezen kimutató, de mélyen érző, szemérmes férfi szerelmi vallomásának.

A súlyos, drámai, hatalmas indulattól feszülő negyedik tétel a könnyedebb két középső után az első tétel kihívására válaszol. A sötét színű f-moll hangnemben, kis hangközökben mozgó, sejtelmes pianóban lopakodva induló főtémából váratlanul robban ki az elszánt harci zene. Feszés, kemény ritmusok, váratlanul felcsattanó, éles hangsúlyok, érdes disszonanciák és szüntelen gyors mozgás jellemzik ezt a tételt. A küzdelmes zene elvezet a győzelem dicsőségéhez is, a tétel végén pedig, mint a hős a harc után, megpihen. Lassított, kiszélesített változatában tér vissza a tételt indító téma a vonósok megbékélt zsongása kíséretében és e susogásból elrejtőzve, de azért felismerhetően felsejlik az első tétel főtémája, egységbe foglalva az egész szimfóniát. Békésen, megszelídülve búcsúzik a zene. A sötét moll hangnem is a tétel végén a derűs, pasztorális F-dúrrá változik, mint amikor alkonyatkor még egyszer felcsillan a napfény. Így fejeződik be egészen halkán a mű — Brahms legkevesebbet játszott, ám legegységesebb hangú, legkülönösebb szimfóniája.

HANGVERSENYÜNK KÖZREMŰKÖDŐI

ÁGOSTON ANDRÁS

hegedűművész 1947-ben Kolozsvárott született. Öt éves korában kezdett hegedülni, majd a kolozsvári Konzervatóriumban fejezte be tanulmányait Ruha Istvánnál. Több nemzetközi versenyen ért el értékes helyezést, 1971-ben 1. díjat a Varga Tibor Versenyen, Sionban, 1972-ben ugyancsak 1. díjat a bécsi Ojsztrah-versenyen. Európa számos országában adott hangversenyeket, húsz éven át volt a kolozsvári Konzervatórium tanára. Hosszú évekig, 2001-ben történt megszüntetéséig volt a Marli (Németország) Philharmonia Hungarica zenekar koncertmestere.

GÁL TAMÁS

1960-ban született Jászberényben. Hat éves korában hegedülni, majd kilenc évesen zongorázni kezdett, később a debreceni konzervatóriumban még felvette a zeneszerzés és a harsona szakot is. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán 1984-ben karvezetés, majd 1985-ben karmesterképző szakon szerzett diplomát. Tanárai Zámbo István, Maklári József, Kórodi András és Lukács Ervin voltak. 1985-88 között a Pécsi Szimfonikus Zenekar karmestere volt, 1986-tól kezdve több éven át a nagyhírű Nyírbátori Nemzetközi Ifjúsági Zenei Tábor művészeti vezetőjeként tevékenykedett. Diplomájának megszerzése óta a legtöbb hazai szimfonikus zenekar állandó visszatérő vendégkarmestere. Rendszeresen dirigál a Budapesti Tavaszi Fesztiválon is.

Gál Tamás külföldi vendégszereplései között első helyen kell említeni a németországi *Filharmonica Hungarica* zenekart, amelynek megszűnéséig állandó vendégkarmestere volt. Ezzel a zenekarral 2000-ben egy húsz hangversenyből álló turnét dirigált az Amerikai Egyesült Államok és Hollandia számos nagyvárosában. *A Zágrábi Szimfonikus Zenekar* és a *Berlini Szimfonikusok* állandó vendégkarmestere volt, fellépett a cseh *Janaček Szimfonikus Zenekar* és az *Oxfordi Kamarazenekar* élén. Vendégszerepelt a *Coloradói Fesztiválon* (Amerikai Egyesült Államok), ahol hangversenye elismeréseként a helyi sajtó az „Év sikerdíját” ítélte neki. Több alkalommal vezényelte a luganói rádiózenekart, az *Orchestra della Svizzera Italiana-t*, Bartók: A kékszakállú herceg vára című operájának koncertszerű előadásait dirigálta az *Isztambuli Operában*. Évek óta a *Tajvani Nemzeti Szimfonikus Zenekar* rendszeresen koncertező, állandó vendégkarmestere.

2006-ban a *Litván Állami Hangversenyzenekart* és a *Szlovák Filharmónia Zenekarát*, 2007-ben az *Odense Szimfonikus Zenekart* (Dánia) vezényelte. 2008 májusában a Kassai Tavaszi Fesztivál két hangversenyét dirigálta a Kassai Filharmonikusok élén.

Munkájának szép elismerése, hogy Lukács Ervin, a Zeneakadémia karmesterképző tanszakának professzora 1987-ban felkérte asszisztensének. Lukács Ervin visszavonulása óta Gál Tamás a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyetemi docense, a karmesterképző tanszak vezetője. Korábbi tanítványai között nagy számban találhatók nemzetközi karmesterversenyek díjazottjai, elismert szimfonikus zenekarok dirigensei.

Gál Tamás a hazai és nemzetközi zenei versenyek zsűrijének rendszeres tagja. Több kortárs mű bemutatója fűződik nevéhez, hazai és külföldi hangversenypódiumokon egyaránt.

1988 óta a MÁV Szimfonikus Zenekar vezető karmestere és művészeti vezetője. Az elmúlt húsz évben közös munkájuk során — a hazai fellépéseken túlmenően – számtalan sikeres hangversenyt adtak világszerte.

A MÁV Szimfonikus Zenekart vezényelte már Európa szinte minden országában, valamint Hong-Kong-ban, Kínában és Japánban.

Gál Tamás 12 hanglemezt készített, nagyrészt a MÁV Szimfonikusokkal, de más zenekarokkal is, amelyek a Hungaroton, külföldi lemezkiadók és a MÁV Szimfonikusok saját kiadásában jelentek meg.

Munkásságért több vasúti kitüntetéssel, Liszt-díjjal (1998), Lajtha László emlékdíjjal (2007) és a Magyar Köztársaság érdemes művésze címmel (2008) tüntették ki.

Karmesteri szerződésének lejártával Gál Tamás a 2007-2008-as évad végén távozik a MÁV Szimfonikus Zenekartól.

Vezető karmesteri minőségében a mai hangversenyen búcsúzik a zenekar bérlő közönségétől. További sok sikert kívánunk neki pályájának további szakaszához és szívesen várjuk vissza vendégkarmesterként!